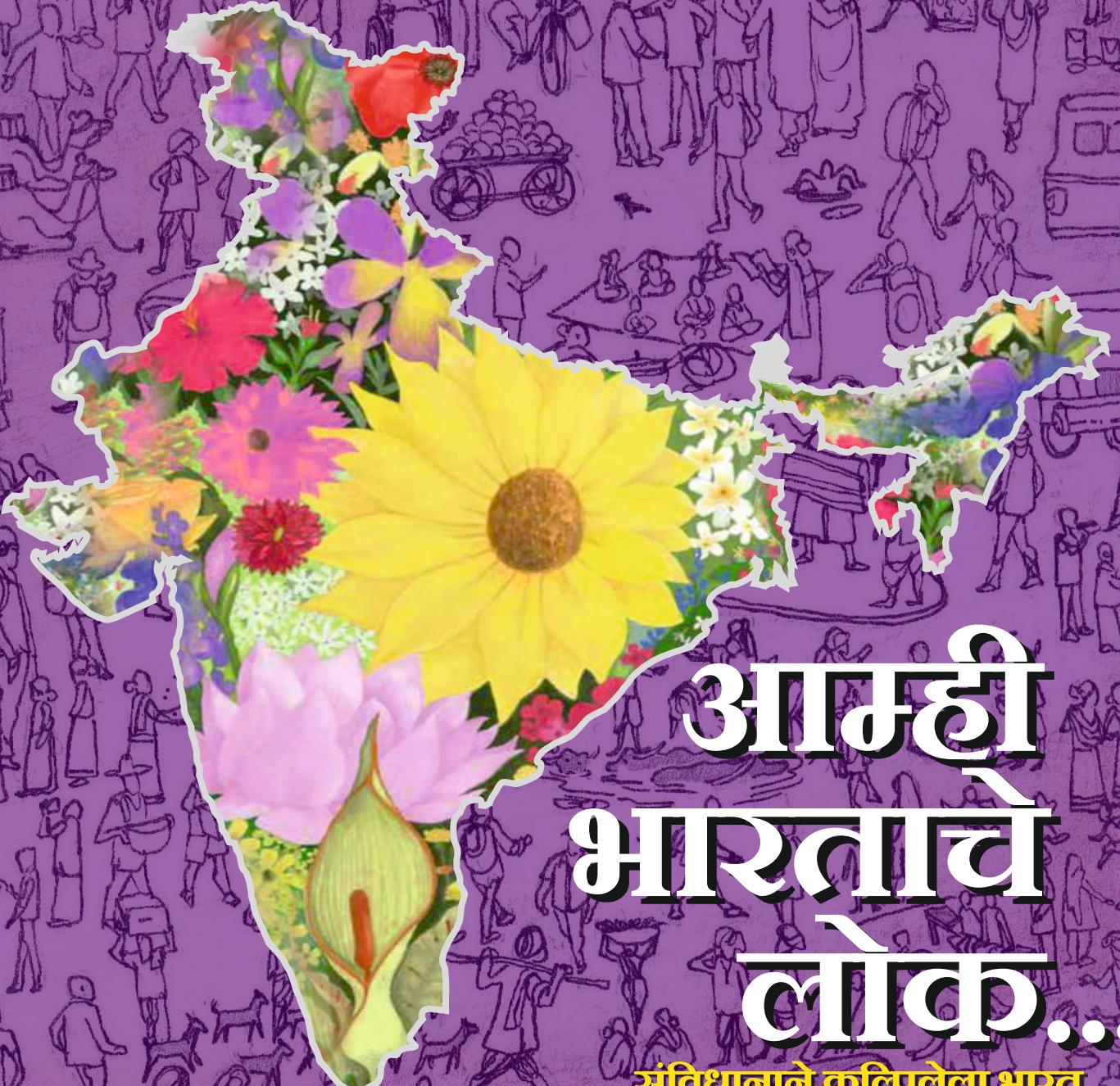

आम्ही भारताचा लोक...

संविधानाने काटिपलेला भारत

आम्ही भारताचे लोक

'We the People' चा मराठी अनुवाद

अनुवादक: अलका जोशी

प्रकाशक

लोकायत सोशल अँकशन ट्रस्ट, अलका जोशी,
सी-२, मंत्री इस्टेट, सॅलिसबरी पार्क, पुणे - 411037

मुद्रणस्थळ

आर. एस. प्रिंटर्स,
455 शनिवार पेठ,
पुणे - 411030

पहिली मराठी आवृत्ती: ऑगस्ट 2023

ही पुस्तिका लोकायत सोशल अँकशन ट्रस्टने लोकायतच्या वतीने प्रकाशित केली आहे.

'We the People' या पुस्तकाबद्दल थोडक्यात

We the People

Version 1: 2 October 2018

Email: ahimsakeraste@gmail.com

Website: www.humhaibharat.in

भारत देशाप्रमाणेच 'We the People' या पुस्तकाची निर्मितीसुद्धा सामुदायिक प्रयत्नातून झाली आहे.
पुस्तकाच्या निर्मितीत सहभागी आहेत:

अरुणिम प्रकाश

अतनू रॉय

बिरेंद्र नेगी

दीपक चंद्र

देवेंद्र सोनी

दुर्गाबाई

हबीब अली

जय कृष्ण पल्या

कारूण्य भास्कर

खुशबू गर्ग

किरण मुगाबसव

लक्ष्य चौधरी

महेंद्र दुबे

मीनाक्षी नटराजन

निखिल माथुर

निलेश गेहलोत

पाणिनी आनंद

प्रशांत पाठक नीलू

प्रिया कुरीअन

आर. एस. बाली

राजेश जोशी

राजकुमार कटारिया

राम प्रकाश त्रिपाठी

सचिन नाईक

सचिन राव

सागर अरणकल्ले

शशी सबलोक

शीतल सोनी

शिवी चौहान

सुनील पनवार

सनी मलिक

सुरज हेगडे

सुशील शुक्ल

वर्षा अर्यर

वेलू शंकर

विरमा राम

आणि

'अहिंसा के रास्ते'

शिबिरातील

शिबिरार्थी.

भारत देशाप्रमाणेच, भारताचे संविधान ही देखील एक विस्तृत व गुंतागुंतीची रचना आहे. हे पुस्तक शैक्षणिक लेखन नाही. संविधानाविषयी सविस्तर माहिती देणे हा या पुस्तिकेचा हेतू नसून त्यातील उदात्त मानवतावाद आणि भव्य दृष्टिकोन वाचकांपर्यंत पोहोचविणे हा या पुस्तिकेचा हेतू आहे. आमची आशा आहे की आम्ही एकत्रितपणे हा दृष्टिकोन जतन करू शकू जेणेकरून तो भावी पिढ्यांना मार्गदर्शन करत राहील.

ही एक सातत्याने विकसित होणारी पुस्तिका असून संविधानिक मागणी जाणारे सुजाण लोक यात अर्थपूर्ण भर घालून सुधारणा करू शकतात. यातील आशयासंबंधी काही सूचना, सुधारणा किंवा अभिप्राय द्यायचा असेल किंवा या पुस्तिकेचा स्थानिक भाषेत अनुवाद करायचा असेल तर ahimsakeraste@gmail.com वर जरूर संपर्क साधावा. यातील मजकूर कोणत्याही स्वरूपात वापरण्यासाठी खुला आहे.

सहयोग मूल्य: ₹ 50/-

आम्ही भारताचे लोक...

संविधानाने कलिपलेला भारत

हे पुस्तक भारतातील 35 राज्ये व केंद्रशासित प्रदेश, 5,97,608 खेडी व 7,933 शहरे

यात वास्तव्य करणाऱ्या, 90 प्रकारचे धर्म आचरण्यात आणणाऱ्या,

270 मातृभाषा बोलणाऱ्या, आणि एकसंध, मुक्त आणि

सशक्त राष्ट्र उभारण्यासाठी कटिबद्ध असणाऱ्या

1,21,08,54,977 लोकांना अर्पण*.

* सर्व आकडेवारी भारत जनगणना 2011 नुसार

आम्ही भारत आहोत

भारत हे आमचे घर आहे. आम्ही इथेच राहतो, लहानाचे मोठे होतो. आम्ही इथेच अभ्यास करतो, काम करतो, खेळतो. आम्हाला आवडणारे लोक, आमच्या आवडीची ठिकाणे आणि गोष्टी, सारे काही इथेच आहे. भारत ही ती जागा आहे जिथे आम्ही घडलो व घडत आहोत, आणि जिथे आपण आपल्या स्वप्नांचा पाठपुरावा करतो.

सर्व भारतीय हे एक कुटुंब आहे. आम्हा सर्वांचे घर एकच आहे. आमचे एकमेकांशी खूप जवळीकतेचे नाते आहे. आम्ही परस्परावलंबी आहोत. आपण एकमेकांच्या पालनपोषणाची काळजी घेतली पाहिजे, एकमेकांच्या क्षमता विकसित केल्या पाहिजेत.

आम्ही एकत्रितपणे आमचे सामूहिक घर उभारत आहोत. प्रत्येक भारतीय, अबालवृद्ध, परिचित किंवा अपरिचित, प्रसिद्ध किंवा अज्ञात, गरीब किंवा श्रीमंत, सुशिक्षित किंवा अशिक्षित, कसाही असला तरी तो या देशाचा अनिवार्य आणि महत्वाचा घटक आहे. शेतकरी, सैनिक आणि शिक्षक म्हणून; मजूर, ड्रायव्हर आणि क्लीनर म्हणून; पालक, शेजारी आणि मित्र म्हणून; डॉक्टर, इंजिनियर आणि अधिकारी म्हणून; विचारवंत, लेखक आणि विद्यार्थी म्हणून; स्थलांतरित, निर्वासित व कार्यकर्ते म्हणून – आपल्यापैकी प्रत्येकजण आपल्या विचार, शब्द आणि कृतीने भारत घडवत आहे.

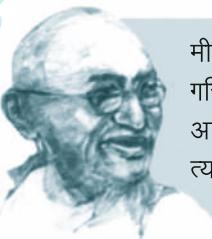
भारत ही आमची सामूहिक जबाबदारी आहे. आपल्या घराची आणि आपल्या कुटुंबाची ही जबाबदारी आपण कशी पार पाडायची? आपण आपल्या देशाला कोणत्या दिशेने नेले पाहिजे? भारतीय म्हणून आपले हक्क आणि कर्तव्य काय आहेत? आपण आपल्या भारतीय बांधवांशी कसे वागायचे?

ही जबाबदारी कशी पार पाडायची हे भारतीय राज्यघटना सांगते. ही या सर्व आणि बन्याच काही प्रश्नांची उत्तरे देते. प्रत्येक भारतीयाच्या मनातील स्वप्ने कशी जपायची आणि त्यांचे धागे एकत्र गुंफून त्यातून वैविध्यपूर्ण, एकसंध, मजबूत आणि टिकाऊ राष्ट्रीय वस्त्र कसे विणायचे हे आपली राज्यघटना आपल्याला सांगते.

चला तर, आपण आपल्या राज्यघटनेने दाखवलेला उल्लेखनीय मार्ग समजून घेऊया.

आपल्या स्वातंत्र्यलढ्यामागील प्रेरणा

वसाहतवादी राजवटीविरुद्ध प्रदीर्घ लढा दिल्यानंतर अखेर 15 ऑगस्ट 1947 रोजी भारत स्वतंत्र झाला. या आंदोलनात अनेक नेते आणि कोटयवधी भारतीय सहभागी झाले होते. त्यांनी आपल्या देशाच्या समस्या खूप खोलवर समजून घेतल्या आणि त्या सोडविण्यासाठी अतोनात कष्ट केले, अतुलनीय बलिदान दिले. त्यांनी केवळ इंग्रजाविरुद्धच नव्हे, तर आपल्या समाजाला कैद करणाऱ्या अनेक प्रकारच्या गुलामगिरीविरुद्धही संघर्ष केला. या चळवळीच्या नेत्यांचा संघर्षकडे पाहण्याचा दृष्टिकोन वेगवेगळा होता, पण भारत देश कसा असावा याविषयी या सर्वांचा दृष्टीकोन समान होता.

मी अशा भारतासाठी काम करेन जिथे
गरिबातल्या गरीब माणसाला हा देश
आपला वाटेल, ज्याच्या निर्मितीमध्ये
त्याच्या मताला महत्त्व असेल.

– महात्मा गांधी

जोपर्यंत तुम्ही तुमची सामाजिक व्यवस्था बदलत नाही,
तोपर्यंत तुम्ही फारशी प्रगती करू शकत नाही. जातीच्या
पायावर तुम्ही काहीही उभारू शकत नाही. तुम्ही राष्ट्र
उभारू शकत नाही, नैतिकता निर्माण करू शकत नाही.
जातीच्या पायावर तुम्ही जे काही बांधाल त्याला तडे
जातील आणि ते कधीही पूर्ण होणार नाही.

– डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर

भारताची सेवा म्हणजे तिथे राहणाऱ्या लाखो पीडितांची सेवा.
म्हणजेच, येथील दारिद्र्य, अज्ञान, रोगराई, संधीची असमानता
नाहीशी करणे. जोपर्यंत अशू आणि व्यथा आहेत, तोपर्यंत आपले
काम संपणार नाही.

– जवाहरलाल नेहरू

क्रांतीचा अर्थ आहे अन्यायावर आधारित वर्तमान व्यवस्था बदलणे. उत्पादक काम करणारे किंवा कष्टकरी यांची शोषणकर्ते लुबाडणूक करतात. सर्वसाठी धान्य पिकवणारा शेतकरी आपल्या कुटुंबासह उपाशी राहतो; जागतिक बाजारपेठेत कापडाचा पुरवठा करणकराकडे स्वतःचे आणि मुलांचे शरीर झाकण्याइतकेही कापड नसते; गवंडी, लोहार आणि सुतार जे इतरांसाठी भव्य राजवाडे उभारतात, त्यांना मात्र झोपडपट्टीत अस्पृश्यांसारखे राहावे लागते.

– भगतसिंग

सावित्रीबाई फुले

विधवा, स्त्रिया, बहिष्कृत, लहान मुले, आजारी आणि समाजाच्या परिधाबाहेर फेकले गेलेल्या घटकांना जी अमानुष व अन्यायकारक वागणूक समाजाने दिली होती त्याची जाणीव सावित्रीबाईनी स्वतःच्या आयुष्यभराच्या कार्यातून करून दिली. आयुष्यभर संरक्षण आणि सेवा करून सावित्रीबाईनी दाखवून दिले कि आपण समाज म्हणून कसे अपयशी ठरत आहोत. त्यांचे स्त्रियांना व दलितांना शिक्षण देयाचे क्रांतीकारक काम म्हणजे जणू काही समाजाला दाखवून दिलेला त्याच्या कर्माच्या प्रायश्चित्ताचा मार्गच होता.

त्यांच्या लक्षात आले की खच्या अर्थाने स्वातंत्र्य मिळवण्यासाठी क्रांती व्हायला हवी: अत्याचारितांना संरक्षण व ताकत देणारी, आणि त्यांना सक्षम बनवून समाजात परिवर्तन घडवून आणणारी एक **सामाजिक क्रांती**; राग, हिंसा किंवा द्वेष न करता बदल घडवून आणणारी **शांततापूर्ण क्रांती**; समाजाच्या सर्व स्तरातील लोकांच्या एकत्रित प्रयत्नातून होणारी **सामूहिक क्रांती**, जी तिच्याबरोबर एकसंधा राष्ट्राचे सामर्थ्य आणि शहाणपण आणेल.

बहुजनांची उपेक्षा हे सर्वात मोठे राष्ट्रीय पाप आहे आणि ते आपल्या अधोगतीचे एक कारण आहे असे मी मानतो. भारतातील बहुसंख्य जनता जोपर्यंत भूकमुक्त, सुशिक्षित आणि सुदृढ होत नाही तोपर्यंत कोणत्याही प्रकारच्या राजकारणाचा फायदा नाही. आपल्याला जर भारत पुनरुज्जीवित करायचा असेल तर आपण त्यांच्यासाठीच काम केले पाहिजे.

– स्वामी विवेकानंद

विविधतेत एकता हे आपल्या देशाचे युगानुयुगे ब्रीदवाक्य आहे. मोर्त्या आणि उदात्त सहिष्णुता, ज्यामध्ये मतभेद ओळखले जातात आणि त्यांचा आदर केला जातो, हे या तत्त्वाचे सार आहे. सत्याला अनेक पैलू असतात हे भारतीय प्रतिभावंत नेहमीच मानत आले आहेत; स्वतःचे विचार आणि मूल्य हेच सर्वोत्तम आहे असा दावा केल्यामुळे द्वेष निर्माण होतो.

– मौलाना आजाद

या सर्व नेत्यांच्या लक्षात आले होते की भारतीय जनता फक्त ब्रिटिशांच्या गुलामगिरीत होती असे नाही तर

- दारिद्र्यामुळे भूक-उपासमारी, निरक्षरता आणि अगतिकता यांच्या विळख्यातही सापडली होती;
- सामाजिक भेदभावामुळे स्त्रिया, शोषित जाती, आदिवासी आणि समाजातील इतर दुर्बल घटक दुय्यम दर्जाचे नागरिक बनवले गेले होते;
- विषमतेच्या विळख्यामुळे ज्ञान, संपत्ती व सत्ता आणि त्यातूनच निर्माण झालेली प्रतिष्ठा ही काही उच्चभू लोकांच्या हातात एकवटली होती;
- हुक्मशाहीमुळे सामान्य माणसांचा आवाज दबून गेला होता.

शांततापूर्ण आणि लोकशाही मार्गाने सामाजिक क्रांती घडवून आणण्याचे स्वप्न संविधानाच्या रचनाकारांनी पाहिले होते.

संविधान म्हणजे काय?

संविधान हा विचार आणि नियमांचा एक संच आहे जो भारतीयांना समतेने आणि एकात्मतेने राहण्यास आणि कार्य करण्यास सक्षम बनवतो. संविधान हा भारताचा सर्वोच्च कायदा आहे. संविधानपेक्षा कोणतीही सत्ता मोठी नाही. पण संविधान केवळ कायद्याचे पुस्तक नाही.

संविधान म्हणजे –

- **एक सामाईक स्वप्न आहे.** संविधानाने भारतासाठी आमचा सामूहिक दृष्टीकोन मांडला आहे. आपण आपल्या देशाला कोणत्या दिशेने नेले पाहिजे याची हा दृष्टीकोन आपल्याला सतत आठवण करून देतो.
- **एकमेकांना दिलेले वचन आहे.** संविधान प्रत्येक भारतीयाला आत्मसन्मानाने जगण्यासाठी आवश्यक असलेले हक्क, संरक्षण आणि अधिकार देण्याचे वचन देते. त्या बदल्यात आपण कोणत्या जबाबदाऱ्या पूर्ण करण्याचे वचन घायला पाहिजे, हे ते परिभाषित करते.
- **आपल्या देशाचा आराखडा आहे.** आपल्या देशाचे कामकाज कसे असायला हवे हे संविधान आपल्याला सांगते. राज्य, संसद, न्यायालय, अशा संस्थांच्या संविधान व्याख्या करते; तसेच संसदीय कामकाज, निवडणूक, आर्थिक अंदाजपत्रक, कायदा निर्मिती, अशा अनेक प्रक्रियांचेही स्पष्टीकरण करते, ज्यामुळे देशाचे कामकाज जनहितासाठी होते.

संविधानाची निर्मिती कशी झाली?

देशातील प्रत्येक प्रदेश, धर्म,
घटक आणि संस्कृती,
यांचे प्रतिनिधित्व
करणाऱ्या सुमारे 300
जणांच्या संविधान सभेने
संविधानाची निर्मिती केली.
डॉ. राजेंद्र प्रसाद या
संविधान सभेचे
अध्यक्ष होते.

संविधानाचे जनक
म्हणून ओळखले जाणारे

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर हे मसुदा समितीचे
अध्यक्ष होते. या सभेने 9 डिसेंबर 1946 पासून 26
नोव्हेंबर 1949 पर्यंत काम केले आणि विविध मुद्यांवर
वैचारिक वादविवाद व चर्चा केली. भारतात 26
नोव्हेंबर हा दिवस संविधान दिन म्हणून साजरा
करण्यात येतो. दि. 26 जानेवारी 1950 रोजी
संविधान औपचारिकपणे स्वीकारण्यात आले.
हा दिवस आपण प्रजासत्ताक दिन
म्हणून साजरा करतो.

15 ऑगस्ट 1947 रोजी आपल्याला आपले भविष्य ठरविण्याचे स्वातंत्र्य मिळाले;
26 जानेवारी 1950 रोजी आपण आपले भविष्य निश्चित केले!

राज्यघटनेचे तसे अनेक भाग आहेत, पण 'संविधानाची उद्देशिका' हा
त्याचा आत्मा आहे, जो भारतासाठी आमचे सामूहिक स्वप्न रेखांकित करतो.

संविधानाची उद्देशिका

आम्ही भारताचे लोक, भारताचे एक सार्वभौम समाजवादी धर्मनिरपेक्ष लोकशाही गणराज्य घडवण्याचा व त्याच्या सर्व नागरिकांसः: सामाजिक, आर्थिक व राजनैतिक न्याय; विचार, अभिव्यक्ती, विश्वास, श्रद्धा व उपासना यांचे स्वातंत्र्य; दर्जाची व संधीची समानता; निश्चितपणे प्राप करून देण्याचा आणि त्या सर्वांमध्ये व्यक्तीची प्रतिष्ठा व राष्ट्राची एकता आणि एकात्मता यांचे आशासन देणारी बंधुता प्रवर्धित करण्याचा संकल्पपूर्वक निर्धार करून; आमच्या संविधानसभेत आज दिनांक 26 नोव्हेंबर 1949 रोजी याद्वारे हे संविधान अंगीकृत आणि अधिनियमित करून स्वतःप्रत अर्पण करत आहोत.

चला तर, या सशक्त घोषणेमध्ये मांडलेल्या कल्पना आपण समजून घेऊया.

हे संविधान आम्ही स्वतःप्रत अर्पण करत आहोत. ही काही भेट नाही किंवा अनुदान नाही किंवा कुण्या बाबू शक्तीचा साक्षात्कार नाही. ही आपल्याच देशातील लोकांच्या शहाणपणाची आणि आकंक्षांची निर्मिती आहे. संविधान भारतातील कोणत्याही एका घटकाकडून आलेले नाही. त्याच्या निर्मितीत प्रत्येक भारतीयाचा सहभाग आहे, त्याचप्रमाणे प्रत्येक भारतीयाचा त्यावर समान अधिकार आहे. ती व्यक्ती मग कोणत्याही वय, धर्म, जात, प्रांत, लिंग, भाषा, आर्थिक स्तर, शैक्षणिक स्तर अथवा इतर कोणत्याही स्तरातील असो.

आपण असा भारत घडवू जो ...

सार्वभौम

- आम्ही आमच्या भविष्याचे एकमेव मालक असू. भारत कधीही दुसरे देश, धर्म, संघटना किंवा बाह्य शक्तीला बांधील राहणार नाही अथवा त्यांच्या नियंत्रणात असणार नाही.
- या देशाची जनताच या देशाची मालक आहे. सरकार जनतेची सेवा करण्यासाठी आहे. सरकारकडे जे काही अधिकार आहेत, ते आहेत कारण जनतेने त्यांना आपल्या वतीने देश चालवण्याचा अधिकार दिला आहे.

समाजवादी

भारताची संपत्ती सर्व भारतीयांची असेल, फक्त काही विशेषाधिकार प्राप्त लोकांची नाही.

आम्ही या संपत्तीचा एकत्रितपणे वापर सर्वांच्या, विशेषतः गरीब व सर्वात उपेक्षित लोकांच्या कल्याणासाठी करू. आम्ही अशा राष्ट्राची उभारणी करू जिथे शिक्षण, आरोग्यसेवा, रोजगार आणि इतर जीवनावश्यक गरजा या प्रत्येक नागरिकाचा मूलभूत अधिकार असेल.

लोकशाही गणराज्य

धर्मनिरपेक्ष

प्रत्येक भारतीयाला त्याच्या आवडीच्या धर्माचे पालन करण्याचे स्वातंत्र्य असेल. आपल्या सरकारमध्ये कोणताही अधिकृत किंवा प्रभावी धर्म नसेल. आम्ही हे सुनिश्चित करण्यासाठी काम करू की प्रत्येक धार्मिक समूहाला भारतात आपलेपणा आणि सुरक्षिततेची भावना निर्माण व्हावी.

न्याय

- प्रत्येक भारतीय अत्याचार, शोषण व अन्यायापासून मुक्त असेल. अत्याचार अनेक कारणामुळे होऊ शकतो. हे सामाजिक प्रथा आणि विधासांचे परिणाम असू शकतात – यामुळे काही जाती, धार्मिक गट किंवा लिंगांवर अत्याचार होतात, बहिष्कृत केले जातात, किंवा त्यांचा स्वाभिमान नाकारला जातो. **आर्थिक** कारणामुळेही अत्याचार होऊ शकतो – गरीब लोक उपाशी, निरक्षर, बेरोजगार किंवा हताश असल्यामुळे त्यांचे शोषण केले जाऊ शकते. **राजकीय** कारणामुळेही अत्याचार होऊ शकतो – आपल्या समुदायात मत नसल्यामुळे लोकांना असहाय्य आणि गुलाम वाटू शकते.
- अत्याचाराचे कारण काहीही असो, प्रत्येक भारतीयाला त्याच्या जीवनातील अन्याय दूर करण्याची शक्ती असली पाहिजे.

स्वातंत्र्य

आपल्याला भारतात मनाप्रमाणे जगण्याचे स्वातंत्र्य मिळाले पाहिजे. आपल्याला आपल्या आवडी-निवडीनुसार जगण्याचे, विचार करण्याचे, प्रेम करण्याचे, प्रार्थना करण्याचे, बोलण्याचे, खाण्याचे, कपडे घालण्याचे आणि काम करण्याचे स्वातंत्र्य मिळाले पाहिजे – जोपर्यंत आपण इतरांना इजा करत नाही. भारत हा कोट्यवधी रंगांनी बनलेले इंद्रधनुष्य आहे जिथे प्रत्येक रंग अद्वितीय आहे आणि त्याची उणीव कशानेही भरून काढता येणार नाही. भारत मुक्त होण्यासाठी आणि त्याच्या पूर्ण क्षमतेपर्यंत पोहोचण्यासाठी, यातील प्रत्येक रंगाला स्वतःच्या खास पद्धतीने फुलू दिले पाहिजे.

संधीची व दर्जाची समानता

प्रत्येक भारतीयाला त्याचे स्वप्न साकार करण्याची समान संधी मिळाली पाहिजे. आपण संपत्ती, सत्ता, शिक्षण आणि सामाजिक स्थिती यातील फरक घेऊन जन्माला आलो आहोत पण या फरकांनी आपले भविष्य ठरवू नये. प्रत्येक भारतीयाला आत्मसन्मान मिळेल आणि आपले जीवन सुधारण्याची समान संधी मिळेल याची खात्री देण्यासाठी भारत आवश्यक ते सर्व करेल.

बंधुता

भाऊ-बहिणींप्रमाणे
एकमेकांची काळजी घेत
बंधुभावाच्या भावनेने आम्ही
आमचे भावी भारताचे स्वप्न
साकार करू. आम्ही स्वीकृती,
करुणा आणि विश्वासाची भावना वाढवू.
आम्ही असे वातावरण निर्माण करू
जिथे बंधुभाव सक्तीने लादलेला
नसून आम्हाला एकमेकांबद्धल
वाटणाऱ्या प्रेमातून निर्माण होईल.

आमचे संविधान: करुणामय क्रांती

आपले संविधान जगाच्या इतिहासातील एका अंधार युगात लिहिले गेले. त्यावेळचा प्रत्येक मोठा देश शोषण, दडपशाही आणि हिंसाचारावर बांधला गेला होता. ब्रिटन व फ्रान्स वसाहतवादावर उभे होते – ज्यामुळे इतर देश गुलाम बनले होते. इटली व जर्मनी नुकतेच फॅसिझमच्या विळख्यातून बाहेर पडत होते – तिथे जे वेगळे होते, जे असहमत होते किंवा अल्पसंख्याक होते त्यांना चिरडून टाकले होते. रशिया व चीनने श्रीमंत आणि शक्तिशाली लोकांचे टोकाच्या हिसेच्या मार्गाने दमन केले होते. अमेरिका आणि ऑस्ट्रेलियाने असा समाज निर्माण केला जिथे कृष्णवर्णीयांवर पद्धतशीरपणे अत्याचार केले गेले आणि त्यांना वगळण्यात आले.

या अंधारयुगामध्ये भारतीय राज्यघटनेने करुणेचा आणि मानवतेचा दीप प्रज्वलित केला. क्रांती शांततामय असू शकते हे आम्ही जगाला दाखवून दिले. आम्ही जगाला राष्ट्र उभारणीचा नवीन मार्ग दाखवला:

- असा मार्ग जो उपेक्षितांवर होणारा अन्याय समजून घेतो आणि दूर करतो;
- असा मार्ग जो शोषणाच्या नाही तर करुणेच्या दिशेने नेतो;
- असा मार्ग जो बहिष्कारावर नाही तर सर्वसमावेशकतेवर आधारलेला आहे;
- असा मार्ग जो विविधता साजरी करतो, चिरडून टाकत नाही;
- असा मार्ग जो प्रेमावर आधारित आहे, द्वेषावर नाही;
- असा मार्ग जो भय नाही, स्वातंत्र्य देतो.

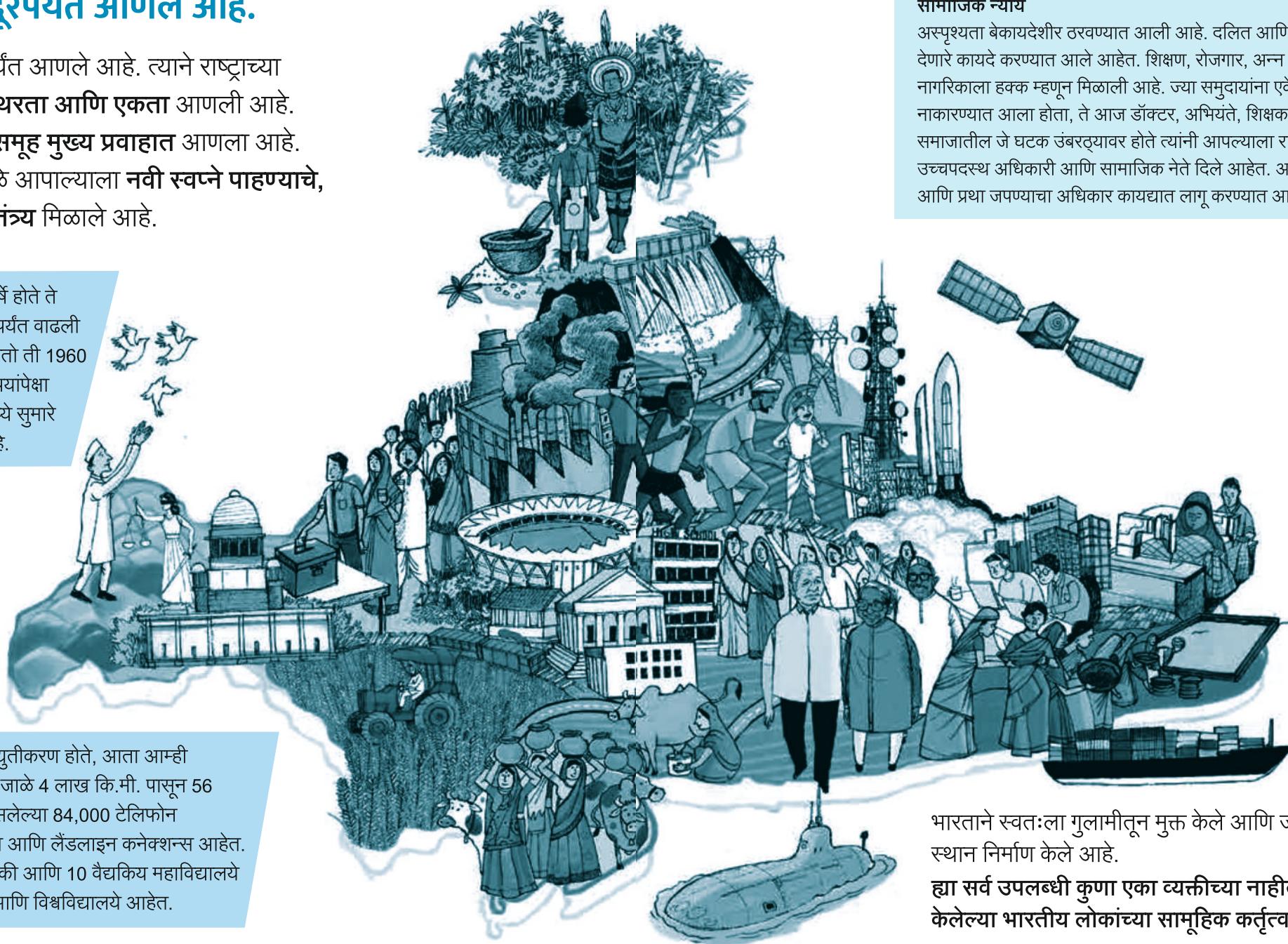
संविधानाने आपल्याला खूप दूरपर्यंत आणले आहे.

संविधानाच्या मार्गाने आपल्याला खूप दूरपर्यंत आणले आहे. त्याने राष्ट्राच्या वाढीसाठी आवश्यक असलेली शांतता, स्थिरता आणि एकता आणली आहे. संविधानाने पूर्वी बहिष्कृत लोकांचा मोठा समूह मुख्य प्रवाहात आणला आहे. या मार्गाने मने मोकळी केली आहेत. ज्यामुळे आपल्याला नवी स्वप्ने पाहण्याचे, नवनिर्मितीचे आणि सृजन करण्याचे स्वातंत्र्य मिळाले आहे.

मानवी विकास: सरासरी आयुर्मान 1947 मध्ये 32 वर्ष होते ते आज 70 वर्ष झाले आहे. साक्षरता 16% वरून 74% पर्यंत वाढली आहे. आपण दरवर्षी प्रति व्यक्ती जी संपत्ती निर्माण करतो ती 1960 मधील सुमारे 1,700 रुपयांवरून आज 1.14 लाख रुपयांपेक्षा जास्त झाली आहे. अन्नधान्य उत्पादन 1952-53 मध्ये सुमारे 5.9 कोटी टन होते ते आज 28.1 कोटी टन झाले आहे.

संस्था: आपल्याकडे आता प्रशासन, न्याय, विकास, शिक्षण, आरोग्यसेवा, कृषी, वित्त, संरक्षण आणि इतर अनेक कार्यासाठी व्यवस्था निर्माण झाल्या आहेत, ज्या राष्ट्राला चालवण्यासाठी आवश्यक आहेत.

पायाभूत सुविधा: 1947 मध्ये 1500 खेड्यांमध्ये विद्युतीकरण होते, आता आम्ही जवळपास प्रत्येक गावात वीज आणली आहे. रस्त्यांचे जाळे 4 लाख कि.मी. पासून 56 लाख कि.मी. इतके झाले आहे. स्वातंत्र्याच्या वेळी असलेल्या 84,000 टेलिफोन लाईन्सपासून, आमच्याकडे आता 120 कोटी मोबाइल आणि लैंडलाइन कनेक्शन्स आहेत. स्वातंत्र्य मिळाले तेव्हा संपूर्ण देशात फक्त 7 अभियांत्रिकी आणि 10 वैद्यकीय महाविद्यालये होती; आज भारताच्या कानाकोपचात महाविद्यालये आणि विश्वविद्यालये आहेत.

सामाजिक न्याय

अस्पृश्यता बेकायदेशीर ठरवण्यात आली आहे. दलित आणि आदिवासींना अत्याचारापासून संरक्षण देणारे कायदे करण्यात आले आहेत. शिक्षण, रोजगार, अन्न व सार्वजनिक माहिती प्रत्येक नागरिकाला हक्क म्हणून मिळाली आहे. ज्या समुदायांना एकेकाळी शाळेत प्रवेश घेण्याचा अधिकार नाकारण्यात आला होता, ते आज डॉक्टर, अभियंते, शिक्षक आणि वैज्ञानिक निर्माण करत आहेत. समाजातील जे घटक उंबरत्यावर होते त्यांनी आपल्याला राष्ट्रपती, मुख्यमंत्री, न्यायाधीश, उच्चपदस्थ अधिकारी आणि सामाजिक नेते दिले आहेत. अल्पसंख्याक समूहांना त्यांची संस्कृती आणि प्रथा जपण्याचा अधिकार कायद्यात लागू करण्यात आला आहे.

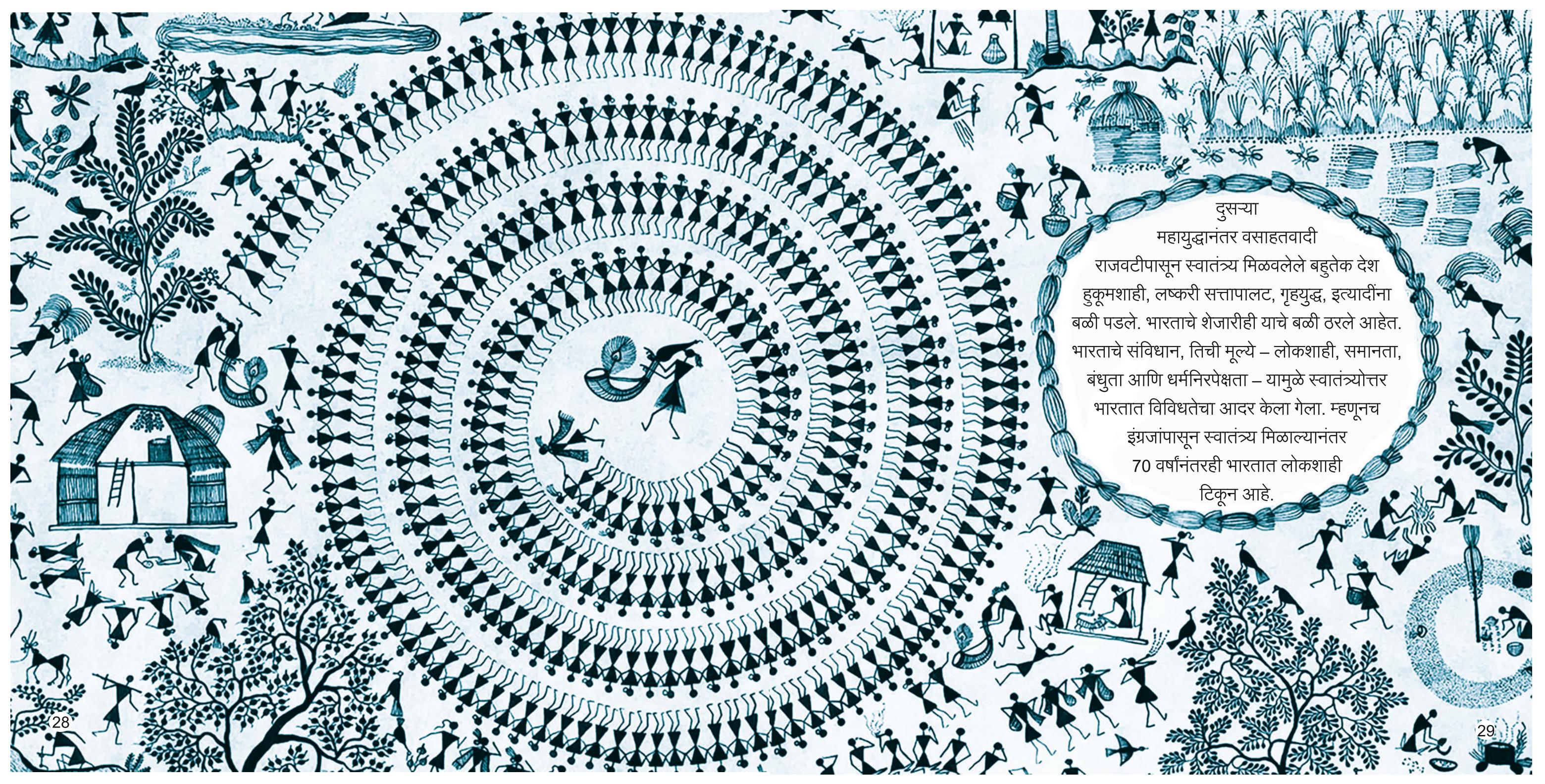
जागतिक रस्ता

आपण आता जगातील तिसरी सर्वांत मोठी अर्थव्यवस्था आहोत. अंतराळात उपग्रह प्रक्षेपित करणाऱ्या मोजक्या देशांपैकी आपण एक आहोत. असंलग्न चळवळीची स्थापना करण्यात आम्ही जगातील राष्ट्रांचे नेतृत्व केले. वसाहतवादी राजवटीपासून स्वातंत्र्य मिळवून लोकशाहीची ज्योत तेवेत ठेवणाऱ्या जगातील मोजक्या देशांपैकी आपण आहोत; आशिया, आफ्रिका आणि लॅटिन अमेरिकेतील इतर बहुतेक देश हुक्मशाही आणि लष्करी राजवटीला बळी पडले आहेत. संपूर्ण जगात आपला देश अहिंसा, शांती, करुणा व मानवतेचा दीपस्तंभ म्हणून ओळखला जातो.

भारतामध्ये 4000 हून अधिक अशा भिन्न समुदायांचा समावेश आहे, जे चालीरीती, भाषा, जाती, धार्मिक श्रद्धा, खाण्यापिण्याच्या सवयी, पोशाख, सण, इत्यादी मध्ये भिन्न आहेत.

अशा फरकांमुळे, युरोप अनेक वेगवेगळ्या देशांमध्ये विभागला गेला आहे. आपला शेजारी देश पाकिस्तानही सांस्कृतिक आणि भाषिक भेदांमुळे फुटला. पण आपली राज्यघटना आणि घटनात्मक मूल्ये यामुळे इतकी विविधता असूनही भारत एकसंघ राहिला आहे.

दुसऱ्या

महायुद्धानंतर वसाहतवादी

राजवटीपासून स्वातंत्र्य मिळवलेले बहुतेक देश
हुकूमशाही, लष्करी सत्तापालट, गृहयुद्ध, इत्यादींना
बळी पडले. भारताचे शेजारीही याचे बळी ठरले आहेत.
भारताचे संविधान, तिची मूल्ये – लोकशाही, समानता,
बंधुता आणि धर्मनिरपेक्षता – यामुळे स्वातंत्र्योत्तर
भारतात विविधतेचा आदर केला गेला. म्हणूनच
इंग्रजांपासून स्वातंत्र्य मिळाल्यानंतर
70 वर्षांनंतरही भारतात लोकशाही
टिकून आहे.

भविष्यात काय ?

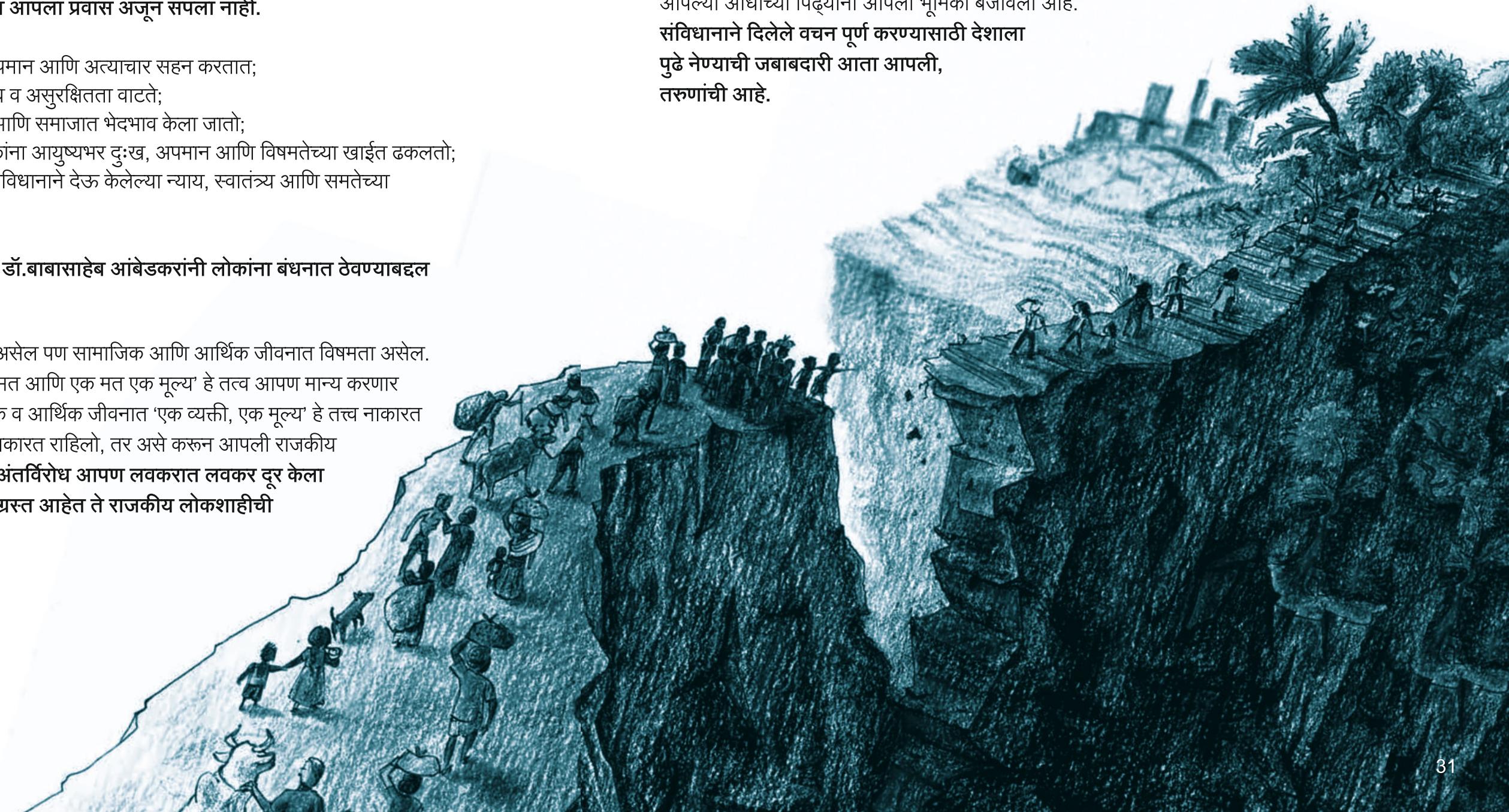
भारताने बराच पल्ला गाठला आहे पण आपला प्रवास अजून संपला नाही.

- आजही मुळे उपाशीपोटी झोपतात;
- लोक अजूनही त्यांच्या जातीमुळे अपमान आणि अत्याचार सहन करतात;
- आजही लोकांना त्यांचा धर्मामुळे भय व असुरक्षितता वाटते;
- महिलांशी आजही घरात, कामावर आणि समाजात भेदभाव केला जातो;
- दारिद्र्य अजूनही शाप आहे जो लोकांना आयुष्यभर दुःख, अपमान आणि विषमतेच्या खाईत ढकलतो;
- अनेक भारतीय आजही, आपल्या संविधानाने देऊ केलेल्या न्याय, स्वातंत्र्य आणि समतेच्या प्रतिक्षेत आहेत.

संविधान सभेतील शेवटच्या भाषणात डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांनी लोकांना बंधनात ठेवण्याबद्दल एक धोक्याची सूचना दिली होती:

“आपल्या राजकारणात समता असेल पण सामाजिक आणि आर्थिक जीवनात विषमता असेल. राजकारणात ‘एक व्यक्ती, एक मत आणि एक मत एक मूल्य’ हे तत्व आपण मान्य करणार आहोत पण आपल्या सामाजिक व आर्थिक जीवनात ‘एक व्यक्ती, एक मूल्य’ हे तत्व नाकारत राहू. जर आपण दीर्घकाळ हे नाकारत राहिलो, तर असे करून आपली राजकीय लोकशाही धोक्यात येईल. हा अंतर्विरोध आपण लवकरात लवकर दूर केला पाहिजे अन्यथा जे विषमतेने ग्रस्त आहेत ते राजकीय लोकशाहीची रचना उडवून टाकतील ...”

आपल्या आधीच्या पिढ्यांनी आपली भूमिका बजावली आहे. संविधानाने दिलेले वचन पूर्ण करण्यासाठी देशाला पुढे नेण्याची जबाबदारी आता आपली, तरुणांची आहे.

आमच्या देशासाठी एक वचन

महात्मा गांधीनी आपल्याला शिकवले की आपल्याला या जगात जो बदल पहायचा आहे तो आपल्यात असायला हवा. याचा अर्थ असा की जर आपल्याला भारताला संविधानाच्या मार्गावर ठेवण्याची आपली जबाबदारी पार पाडायची असेल, तर संविधानातील मूळ्ये स्वतःच्या जीवनात अंगीकारणे ही त्याची पहिली पायरी असली पाहिजे.

चला तर, आपण स्वतःला आणि इतर भारतीयांना एक आश्वासन देऊया की:

आम्ही भीतीचा नाही तर प्रेमाच्या मार्गाचा अवलंब करू. आम्ही...

- इतरांना आनंद आणि स्वातंत्र्य मिळवून देण्यात अभिमान बाळगू, त्यांच्यावर वर्चस्व गाजवण्यात नाही;
- विविधतेविषयी भीती बाळगून त्यावर हल्ला करण्याएवजी ती साजरी करू, ते स्वीकारू आणि त्यातून शिकू;
- सर्वांना कुटुंबाप्रमाणे वागवू – आपुलकीने, संयमाने, समजुतीने आणि स्वीकृतीने.

आम्ही प्रत्येक माणसाची प्रतिष्ठा जोपासू आणि त्याचे रक्षण करू. आम्ही...

- लोकांना कधीही 'उच्च' किंवा 'नीच' म्हणून पाहणार नाही;
- संपत्ती, धर्म, जात, लिंग, शिक्षण, व्यवसाय, भाषा, शारीरिक वैशिष्ट्ये, श्रद्धा किंवा इतर कोणत्याही निकषांवर कधीही भेदभाव करणार नाही;
- इतरांचे मूल्यमापन करण्याएवजी त्यांना समजून घेऊन, त्यांना स्वीकारू;
- प्रत्येक व्यक्तीचा – ज्यांच्याशी आम्ही असहमत आहोत त्यांच्यासह – स्वतंत्रपणे विचार करण्याचा आणि त्यांचे विचार व्यक्त करण्याच्या अधिकाराचे रक्षण करू.

आम्ही आमच्या विशेषाधिकाराने शहाणे होऊ. आम्ही प्रबळ धर्म, जात किंवा लिंगाचे असल्यामुळे आमची विशेषाधिकाराची स्थिती असू शकते. कदाचित आपण श्रीमंत किंवा जास्त शिक्षित आहोत म्हणून असू शकते. कोणत्याही कारणासाठी हे विशेषाधिकार आम्हाला मिळालेले असोत ...

- जे लोक अल्पसंख्य, सामाजिक स्थान किंवा संपत्तीमध्ये कमकुवत आहेत त्यांचे आम्ही संरक्षण करू;
- आमच्या विशेषाधिकाराचा वापर इतरांचे हिंसक दमन, खच्चीकरण करण्यासाठी अथवा आपले विचार त्यांच्यावर लादण्यासाठी करणार नाही;
- आम्ही आमची सत्तेची पदे सोडू आणि आम्हाला मिळालेल्या विशेषाधिकारांचा उपयोग समाजात समता प्रस्थापित करण्यासाठी करू.

आम्ही न घाबरता, क्रोध किंवा हिंसा न करता अन्यायाचा प्रतिकार करू. आम्ही ...

- स्वातंत्र्य हा आमचा अधिकार आहे हे मानतो आणि शोषित होणं हेच आपल्या नशिबी आहे हे आपण कधीही मान्य करणार नाही;
- संविधानाच्या विचारांची ताकद वापरून, संविधानिक मार्गानेच परिवर्तन घडवू;
- धर्म, वर्ग, जात, लिंग इ. वर आधारित विषमतेमुळे समाजातून निर्माण होणारा अन्याय दूर करू.

महात्मा गांधींनी संविधान रचनाकारांना दिलेल्या ‘मंत्रात’ आपल्या जबाबदाऱ्यांचे सुंदर वर्णन केले आहे:

“ज्यावेळी तुम्हाला कधी शंका येईल, किंवा तुमचे स्वत्व तुमच्यावर वर्चस्व गाजवेल, तेव्हा ही चाचणी घ्या. तुम्ही पाहिलेल्या सर्वात गरीब आणि दुर्बल माणसाचा चेहरा डोळ्यासमोर आणा, आणि स्वतःला विचारा, की तुम्ही ज्या कृतीचा विचार करत आहात त्याचा तिला काही उपयोग होणार आहे का? त्यातून तिला काही फायदा होईल का? हे तिला तिच्या आयुष्यावर आणि भविष्यावर नियंत्रण मिळवून देईल का? दुसऱ्या शब्दांत सांगायचे तर, भुकेल्या आणि आध्यात्मिक दृष्ट्या पोकळ कोट्यवधी लोकांना यामुळे स्वराज्य मिळेल का? मग तुमच्या मनातील सगळ्या शंका छू मंतर होऊन जातील आणि तुमचे स्वत्व नाहीसे होईल.

जेव्हा आपण ही भावना आपल्यात आणू तेव्हाच आपण संविधानाचे पालन करू शकू आणि भारत ‘सारे जहाँ से अच्छा’ बनवू शकू!

जिथं मन निर्भय असतं

जिथं मन निर्भय असतं

आणि मान अभिमानानं ताठ उभी असते

जिथं ज्ञान मुक्त असतं

जिथं घरांच्या छोट्या छोट्या संकुचित भिंती
विश्वाला तुकड्या तुकड्यांमध्ये विभागत नाहीत

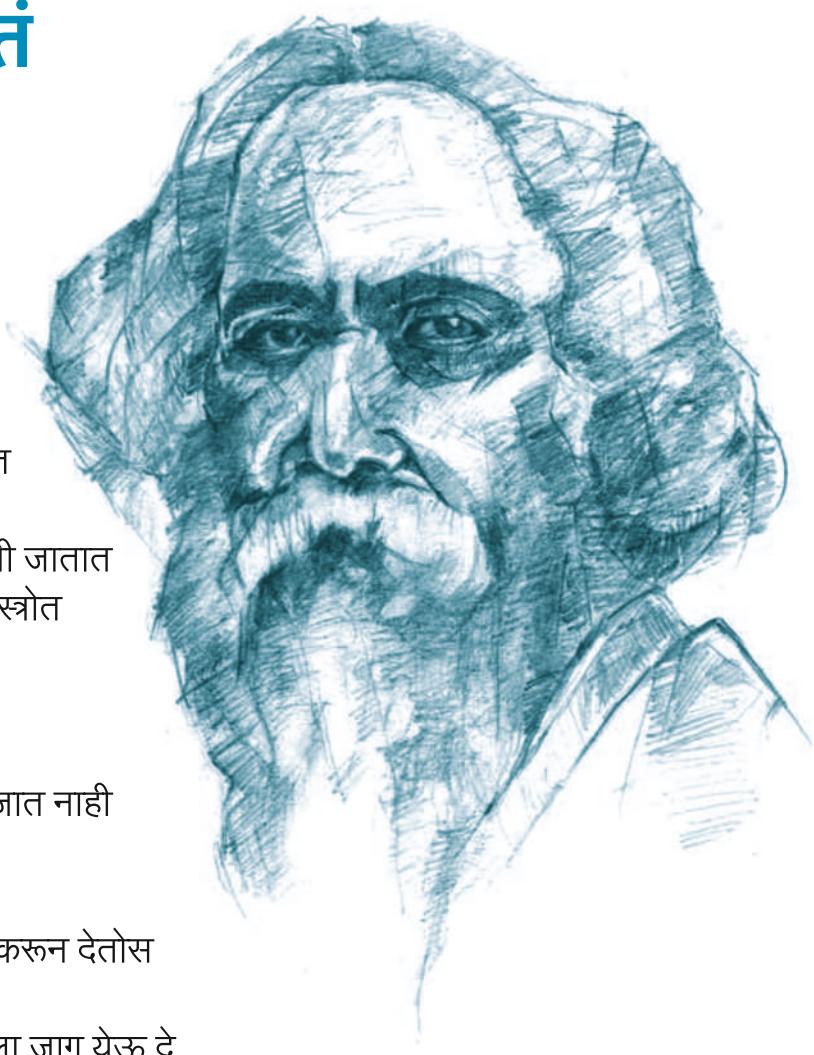
जिथं सत्याच्या पायावर शब्दांची शिखरं बांधली जातात
जिथं दिशा दिशांतून अविरत प्रयत्नांचे हजारो स्त्रोत
न थकता परमोत्तम आदर्शाकडे वाहतात

जिथं शुद्ध, सर्जनशील विचारांचा झरा
कालबाह्य परंपरांच्या शुष्क वाळवंटात सुकून जात नाही

जिथं तू मनाला विचारांच्या आणि कर्माच्या
नित्य विस्तारत जाणाच्या क्षितिजांची ओळख करून देतोस

हे पितृदेवा, त्या सदामुक्त स्वर्गात माझ्या देशाला जाग येऊ दे.

– रवींद्रनाथ टागोर

आमच्याबद्दल: लोकायत

लोकायत हा पुण्यातील सामाजिक-राजकीय-सांस्कृतिक कार्यकर्त्यांचा गट आहे.

महात्मा गांधी यांच्या नेतृत्वाखालील आपल्या देशाच्या संस्थापकांनी साकारलेली भारताच्या संकल्पनेची लोकांना जाणीव करून देणे हे आमचे उद्दिष्ट आहे. आम्ही लोकांना एकत्र आणण्याचा आणि या स्वप्नांच्या अनुषंगाने समाज निर्माण करण्यासाठी प्रेरित करण्याचा प्रयत्न करतो. ही स्वप्ने आपल्या राज्यघटनेत अंतर्भूत आहेत पण दुर्देवाने आज ती धोक्यात आहेत.

- आपली राज्यघटना सर्व नागरिकांना आवाहन करते की:
  - स्वातंत्र्य, समता, लोकशाही आणि धर्मनिरपेक्षता या मूल्यांची जोपासना करणे;
  - धार्मिक, भाषिक आणि प्रादेशिक किंवा विभागीय विविधतेच्या पलीकडे जाऊन सर्व लोकांमध्ये बंधुभाव वाढवणे.
- आपल्या राज्यघटनेत भविष्यातील सर्व सरकारांना ज्या धोरणांचा पाठपुरावा करणे आवश्यक आहे त्याबाबतचे निर्देश आहेत. मार्गदर्शक तत्त्वे राज्याला खालील गोईंचा प्रयत्न करण्याचे निर्देश देतात:
  - समतावादी समाज निर्माण करणे; सर्व नागरिकांना उपजीविकेचे पुरेसे साधन मिळण्याचा अधिकार आहे याची खात्री करणे; सर्व नागरिकांना पुरेशा आरोग्य सेवा आणि पोषणाची उपलब्धता सुनिश्चित करणे; आणि, सर्व मुलांसाठी समान आणि चांगल्या दर्जाचे शिक्षण प्रदान करणे.

या उद्दिष्टांच्या दिशेने, आम्ही पुण्यात विविध उपक्रमांचे आयोजन करतो. जर तुम्हाला आमच्या उपक्रमात सहभागी व्हायचे असेल तर तुम्ही आमच्याशी खालील पत्त्यावर संपर्क साधू शकता.

संपर्क पत्ता: लोकायत, 129 बी/2, कॅनेरा बँकेसमोर, लॉ कॉलेज रोड, नळस्टॉप, पुणे.
(दर रविवारी संध्या. 5 ते 7:30 या वेळेत लोकायतची मीटिंग होते.)

⌚ अलका जोशी – 90670 03838   ⌚ ऋषिकेश येवलेकर – 94235 07864

🌐 www.lokayat.org.in

FACEBOOK @Lokayat.india

FACEBOOK abhivyakti.pune

YOUTUBE lokayatpune

FACEBOOK KafilaOfficial

TWITTER @lokayat

✉️ lokayat.india@gmail.com

आत्मनिर्भावी भारताच्या जळोक्या

